

Witold Brzeziński

Odpowiedzialność ojcowska za wychowanie potomstwa w świetle piśmiennictwa moralizatorsko-dydaktycznego okresu pełnego średniowiecza

---

Wychowanie w Rodzinie 12, 297-308

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„Wychowanie w Rodzinie” t. XII (2/2015)

---

nadesłany: 02.10.2014 r. – przyjęty: 14.10.2015 r.

Witold BRZEZIŃSKI*

Odpowiedzialność ojcowska za wychowanie potomstwa w świetle piśmiennictwa moralizatorsko-dydaktycznego okresu pełnego średniowiecza

Fatherly responsibility for educating his offspring as reflected in moral and didactic writings in the High Middle Ages

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest problemowi źródeł ojcowskiej odpowiedzialności za wychowanie potomstwa, przedstawianemu w trzech wybranych, trzynastowiecznych traktatach o wychowaniu. Są nimi *De regimine filiorum nobilium* Wincentego z Beauvais, *De erudicione principum* Wilhelma Peralda i *De regimine principum* Idziego Rzymianina. Zarówno Wincenty z Beauvais, jak i Wilhelm Perald, uzasadniają konieczność wywiązania się przez ojców z obowiązku wychowania potomstwa, sięgają do nakazów *Starego* i *Nowego Testamentu*, jak i zaleceń sformułowanych przez Ojców Kościoła. Czyniąc to, z jednej strony odwołują się do ich autorytetu, który sprawi, że ojcowie im się podporządkują. Z drugiej zaś, poprzez dobór odpowiednich wypowiedzi i ich komentarz, i interpretację, starają się przede wszystkim jednak przekonać ojców o konieczności wywiązania się z ciążących na nich powinności rodzicielskich, wskazując na wynikające z ich realizacji bądź zaniechania następstwa. Z kolei dla Idziego kluczową rolę w sprawieniu, że ojcowie wypełniają swe powinności wobec potomstwa odgrywa miłość, która, jego zdaniem, tkwi w naturze relacji między rodzicem a dzie-

---

* e-mail: witold@ukw.edu.pl

Zakład Filozofii Edukacji, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, ul. Chodkiewicza 30, 85-064 Bydgoszcz, Polska.

kiem. Jest ona niejako tożsama z pragnieniem człowieka do zachowania swego gatunku i tak jak ona instynktowna. Odwołuje się on także do porządku społecznego, wskazując, że świadczenie dóbr, w tym wychowania, przez ojca na rzecz syna odzwierciedla sytuację właściwą dla relacji między osobą usytuowaną wyżej i osobą usytuowaną niżej w hierarchii społecznej. Czyni to jednak nie by przekonać ojca do wypełnienia swej powinności, lecz aby wskazać dobra, w których świadczeniu powinna znaleźć swój wyraz miłość, jaka ich łączy.

Słowa kluczowe: ojcowska odpowiedzialność, relacje między rodzicami a dziećmi, zwierciadła władców, Wincenty z Beauvais, Wilhelm Perald, Idzi Rzymianin.

Abstract

The paper is concerned with the issue of the source of the fatherly responsibility for bringing up his offspring as it was presented in three selected thirteenth-century educational treatises. These are *De regimine filiorum nobilium* by Vincent of Beauvais, *De erudicione principum* by William Perault, and *De regimine principum* by Giles of Rome. Both Vincent of Beauvais and William Perault drew on precepts of the *Old* and *New Testaments* and the recommendations of the Church Fathers to motivate fathers in the upbringing of their offspring. In doing so, on the one hand they refer to their authority that will make fathers obey them. On the other hand, by addressing selected biblical statements and their own comments and interpretations, they first of all try to convince fathers of the need for performing their parental responsibilities, pointing to the results that come from neglecting or fulfilling them. In turn, for Giles of Rome the key role in making fathers perform their responsibilities towards their offspring is played by love that is, in his opinion, inherent in the relationships between fathers and their offspring. It is somewhat the same as the human desire to preserve their species, and as it instinctive. Also he refers to the social order to show that the supply of goods, including upbringing, by a father to son reflects the situation specific to the relationship between a person located higher and a person located lower in the social hierarchy. He does so, however, not to convince fathers to perform their responsibilities, but to show the forms in which his love can be expressed.

Keywords: fatherly responsibility, parent-children relations, mirrors of princes, Vincent of Beauvais, William Perault, Giles of Rome.

Problematyka rodzicielstwa, współcześnie tak bardzo intensywnie dyskutowana z racji trwającego procesu redefiniowania i napełniania nowymi treściami ról społecznych matki i ojca, nie była obca także autorom epoki średniowiecznej. Jak pokazują badania na kartach swych dzieł podejmowali oni zagadnienia dotyczące spoczywających na rodzicach powinności wobec potomstwa, proponowali określone cele i modele rodzicielskich oddziaływań wychowawczych, jak i też nakreślali wzory relacji między rodzicami a dziećmi. Mniej lub bardziej

obszerne wypowiedzi, bezpośrednio bądź pośrednio odnoszące się do wskazanych problemów, odnajdujemy w tekstach reprezentujących różne gatunki ówczesnego piśmiennictwa, poczynając od uczonych komentarzy z zakresu filozofii, teologii i prawa, a kończąc na utworach zaliczanych do literatury pięknej¹.

W kręgu wskazanej problematyki mieści się także podniesiony w niniejszym tekście problem odpowiedzialności ojcowskiej za wychowanie potomstwa, tak jak był pojmowany przez myślicieli okresu pełnego średniowiecza. Chodzi tu, ujmując rzecz dokładniej, o kwestię uzasadnienia, dlaczego ojcowie powinni okazywać troskę o wychowanie i zapewnienie utrzymania swym dzieciom, poruszaną w ówczesnym piśmiennictwie traktującym o wychowaniu. Przedmiotem uwagi są tu treści zawarte w utworach zaliczanych do gatunku piśmiennictwa określanego jako „zwierciadła władców”. Swymi początkami sięga on czasów antycznych, lecz właściwy rozwój tego gatunku przypada dopiero na wieki średnie, znajdując swoją kontynuację także w stuleciach następnej epoki. Na kartach „zwierciadeł władców” znajdujemy na ogół pouczenia nakreślające ideał panującego i to, w jaki sposób powinien sprawować swe rządy, ale niektóre z nich zawierają także wypowiedzi o ojcach i ojcostwie w związku z przedstawianymi w nich poglądami na temat wychowania przyszłego władcy w okresie jego dzieciństwa, i przypadającą w tym procesie rolę i zadaniami ojca, jak i z byciem ojcem przez władcę w okresie dorosłego już życia i wynikającą stąd potrzebą pouczenia go o związanych z tą rolą powinnościach wobec potomstwa².

¹ Zob. np.: C. Opitz, *Mutterschaft und Vaterschaft im 14. und 15. Jahrhundert*, [w:] K. Hausen i H. Wunder (red.), *Frauengeschichte – Geschlechtergeschichte*, Campus Verlag, Frankfurt/New York 1992; C.J. Itnyre, *The Emotional Universe of Medieval Icelandic Fathers and Sons*, [w:] C.J. Itnyre (red.), *Medieval Family Roles. A Book of Essays*, Routledge, New York/ London 1996; M. Dorninger, *Aspekte der Mutter und Tochter-Beziehung in der mittelhochdeutschen Epik: Beobachtungen zu den Trojanerromanen Konrads von Wuerzburg und Herborts von Fritslar und dem 'Willehalm's' Wolframs von Eschenbach*, [w:] I. Davis, M. Müller, S. Rees Jones (red.), *Love, Marriage, and Family Ties in the Later Middle Ages*, Brepols Publishers, Turnhout 2003; Ch.J. Reid, *Power over the Body, Equality in the Family. Rights and Domestic Relations in Medieval Canon Law*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co, Grand Rapids 2004 [rozdz. 2: *The Right of Paternal Power (ius patriae potestas)*]; W. Brzeziński, *Obraz postaw i powinności dzieci wobec rodziców w pełnym średniowieczu (w świetle „De regimine filiorum nobilium” Wincentego z Beauvais i „De regimine principum” Idziego Rzymianina)*, „Wychowanie w Rodzinie”, B. Jędrzychowska, E. Jurczyk-Romanowska (red.), t. VII: *Od starożytnej myśli filozoficznej do współczesnych rozwiązań legislacyjnych*, Wrocław – Jelenia Góra 2013, nr 1; Tenże, *Relacje między rodzicami a dziećmi w piśmiennictwie dydaktyczno-moralizatorskim późnego średniowiecza (na przykładzie „De prole et regimine filiorum” Konrada Bitschina)*, [w:] I. Błaszczuk i N. Smetanski Iwanowicz (red.), *Odpowiedzialność za wychowanie. Kontekst edukacyjno-historyczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2010; Tenże, *Rola rodzicielskie w świetle dzieł encyklopedycznych okresu pełnego średniowiecza – na przykładzie „De rerum proprietatibus” Bartłomieja Anglika*, [w:] A.W. Janke (red.), *Wychowanie rodzinne w teorii i praktyce. Rozwój pedagogicznej orientacji familiologicznej*, Wydawnictwo Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2008.

² Na temat „zwierciadeł władców” w średniowieczu zob.: H.H. Anton, *Fürstenspiegel. Lateinisches Mittelalter*, „Lexikon des Mittelalters”, t. 4, München – Zurich 1989, kol. 1040–1049.

Wybrane do analizy traktaty to powstałe w XIII wieku dzieła: *De eruditione filiorum nobilium* (1248–1250) autorstwa Wincentego z Beauvais³, *De eruditione principum* Wilhelma Peralda (ok. 1265)⁴ oraz *De regimine principum* (1277–1281) napisane przez Idziego Rzymiana⁵. Ich autorzy to postaci bardzo znaczące dla świata kultury uczonej tego okresu. Jedną z przyczyn, które zdecydowały o ich wyborze jest to, że mimo iż powstanie ich dzieł nastąpiło w zbliżonym czasie, odwoływali się oni do odmiennych tradycji. Pierwsi dwaj do tradycji biblijno-patrystycznej, trzeci z nich zaś do myśli Arystotelesa zawartej w jego dziełach z zakresu tzw. filozofii praktycznej. Warto także dodać, że Wilhelm i Idzi znali i odwoływali się do dzieła Wincentego⁶. Daje to niezwykle interesujące możliwości spojrzenia w perspektywie porównawczej na proponowane przez nich i oferowane ówczesnemu społeczeństwu modele ojcostwa i modele relacji między rodzicami a dziećmi.

Zatem, dlaczego ojcowie powinni okazywać troskę o wychowanie i zapewnienie utrzymania swym dzieciom? Zarówno Wincenty z Beauvais, jak i Wilhelm Perald z jednej strony zgodnie przywołują adresowane do obojga rodziców bądź tylko do ojców nakazy płynące z ksiąg *Starego* i *Nowego Testamentu*. Tytułem przykładu mamy tu przywołane wezwanie zaczerpnięte z księgi *Mądrość Syracha*: „Masz synów? Wychowuj ich, zginaj im karki od młodości” [Syr 7: 23], jak i też pochodzące z *Listu do Efezjan* Pawła Apostoła nawołanie: „[...] wychowujcie je [tj. dzieci – W.B.] w nauce Pana i karności” [Ef 6: 4]⁷. Pisząc o obowiązku wychowania dzieci, przede wszystkim wychowania w bojaźni Bożej jako powinności wobec Boga, Wilhem zaznaczał:

³ Vincent of Beauvais, *De eruditione filiorum nobilium*, Wyd. A. Steiner, Cambridge, Mass. 1938; na temat osoby Wincentego z Beauvais, jego twórczości i zapatrywań na temat wychowania obszernie: A. Fijałkowski, *Puer eruditus. Idee edukacyjne Wincentego z Beauvais (ok. 1194–1264)*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2001.

⁴ Guillelmus Peraldus, *De eruditione principum*, Fiaccadori, Parma 1864. Autorstwo tego traktatu było przypisywane Tomaszowi z Akwinu i wraz z innymi jego dziełami razem zostało wydane. Korzystam z elektronicznej edycji, por. źródło: <http://www.corpusthomicum.org>. Na temat Wilhelma i jego dzieła zob.: A. Steiner, *Guillame Perrault and Vincent of Beauvais*, „Speculum” 1933, nr 8; Tenze, *New Light on Guillaume Perrault*, „Speculum” 1942, nr 17.

⁵ Brak współczesnego wydania tego traktatu, korzystam z wydania Aegidius Columna Romanus, *De regimine principum libri III*, Batholomeo Zanetti, Roma 1607. Na temat Idziego i jego dzieła zob.: Ch.F. Briggs, *Giles of Rome's „De Regimine Principum”*. *Reading and Writing Politics at Court and University, c. 1275–1525*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 9–19 [rozd. I: *Giles of Rome and De regimine principum*], [tu też wcześniejsza literatura]. Zob. też: M. Olszewski, hasło: *Idzi Rzymianin*, [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. IV, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2003, s. 735–741, [tu też zestawiona obszerna literatura przedmiotu].

⁶ J.M. McCarthy, *Humanistic Emphases in the Educational Thought of Vincent of Beauvais*, E.J. Brill, Leiden – Koln 1976, s. 12.

⁷ Zob.: Vincent of Beauvais, *De eruditione filiorum nobilium...*, dz. cyt., rozdz. 1, s. 5, rozdz. 23, s. 80; Guillelmus Peraldus, *De eruditione principum...*, dz. cyt., ks. V, rozdz. 1 i 11.

„Tak jak ojciec ma syna od Boga, tak powinien chować go i kształcić na służbę Bogu... Zaszczytem dla małżonków jest to, że syna pospołu z Bogiem będą mieli, i że ten, który jest ich synem według ciała, stanie się synem Boga w wyniku łaski [...] Bardziej powinni kochać w synach to, że są synami Boga, aniżeli że są ich synami, jak i to, aby stali się dobrymi, aniżeli kochać sam fakt, że istnieją. Nie są bowiem potrzebni Bogu ludzie bezbożni”⁸.

*(Sicut pater habet a Deo filium, sic debet eum nutrire ad Dei servitium. [...] Honor conjugum est, quod filium cum Deo communem habeant, ut qui est filius eorum secundum carnem, sit Dei filius per gratiam. [...] Plus debent amare in filiis quod sunt filii Dei, quam quod sunt filii eorum et quod boni sint, quam quod sunt Non sunt necessarii Deo homines impii)*⁹.

Podkreśla on tutaj ideę dziecka jako daru otrzymanego przez rodziców od Boga i płynące z tego faktu zobowiązanie. Związek między posiadaniem syna a jego wychowaniem w bojaźni Bożej bardzo silnie akcentuje też Wincenty. Odwołując się do księgi *Mądrość Syracha* [Syr 16: 1, 3], formułuje przestrożę:

„Nie znajdziesz radości w synach bezbożnych, nawet jeśli byłiby liczni, ani też będziesz cieszył się nimi. Lepszy jest bowiem jeden bojący się Boga niż tysiąc synów bezbożnych. Lepiej jest umrzeć bez synów, niż pozostawić synów bezbożnych”.

*(Ne iocunderis in filiis impiis, si multiplicentur, nec oblecteris super eos. Melior est enim unus timens deum quam mille filii impii. Et utile est mori sine filiis quam relinquere filios impios)*¹⁰.

Przywołując owe nakazy, Wincenty i Wilhelm odwoływali się do ich siły sprawczej tkwiącej w autorytecie formułujących ich autorów. Innymi słowy, obowiązek wychowania potomstwa wynikał z woli Bożej, którą oni wyrażali. Nawołując jednak do zgodnych z głoszonymi nakazami zachowań, podnosili także – jako to, co miało również skłaniać rodziców do wywiązywania z nałożonego na nich obowiązku wychowania potomstwa – wynikające z jego realizacji bądź zaniechania następstwa. Na przykład Wilhelm, pisząc o naganności zaniebnań rodzicielskich, m.in. wskazuje:

„Tym sposobem zabijają synów ci, którzy poprzez brak pieczy i dyscypliny pozwalają, aby owi marnieli”.

⁸ Tam, gdzie nie zaznaczono inaczej wszystkie tłumaczenia w niniejszym artykule są mojego autorstwa – W.B.

⁹ Guillelmus Peraldus, *De eruditione principum...*, dz. cyt., ks. V, rozdz. 2.

¹⁰ Vincent of Beauvais, *De eruditione filiorum nobilium...*, dz. cyt., rozdz. 23, s. 81. Podobnie Guillelmus Peraldus, *De eruditione principum...*, dz. cyt., ks. V, rozdz. 2: *Ipsis, si sunt damnandi, bonum esset, si nati non fuissent.*

(*Quodammodo filios occidunt, qui defectu custodiae et disciplinae eos perire permittunt*)¹¹,

czy też, że zaniedbania rodzicielskie są szkodliwe:

„[...] bowiem rzeczy dobre, które nie zostaną poznane przez nich, nie będą przez nich pożądane, poszukiwane i nabywane; i na odwrót, jeśli będą poznane, to będą pożądane, poszukiwane i nabywane”.

(*Multum damnosa est negligentia circa eruditionem filiorum: bona enim, quae non agnoscuntur, non desiderantur, non quaerentur, non obtinentur; e contrario, vero si agnoscantur, desiderantur, quaerentur et obtinentur*)¹².

Celem tych oraz pozostałych argumentów, podniesionych przez obu autorów, podkreślających dobra płynące z edukacji umysłowej oraz moralno-religijnej, jak i dowodzących konieczności w ogóle kształcenia i wychowania dzieci, jest w przypadku rodziców przekonanie ich do wypełnienia ich powinności ze względu na dobro ich dzieci, a w przypadku dzieci przekonanie ich do poddania się wychowaniu i poniesienia związanego z tym trudu ze względu na ich własne dobro. Z drugiej strony jednak, zarówno Wincenty, jak i Wilhelm, nawołując ojców do wywiązania się z obowiązku wychowania synów, wyraźnie także podkreślają dobra wynikające dla ojców z jego realizacji bądź szkody, na jakie się narażają, gdy go zaniedbają. Na przykład Wincenty przytacza powiedzenie z *Księgi Przysłów*: „Wychowuj syna, a oszczędzi ci to kłopotów i sprawi rozkosz twojej duszy” (*Erudi filium tuum et refrigerabit te et dabit delicias anime tue*) [Prz 29: 17]. Opatruje je komentarzem, w którym wyjaśnia, że sformułowanie: „oszczędzi ci kłopotów” oznacza spokój od troski, jak i spokój od ognia wiecznego, na który ojciec zasłuży, jeśli nie będzie wychowywał syna. Z kolei będące nagrodą za wychowanie syna „rozkosze duszy” to chwała i radość zarówno za życia, jak i po śmierci¹³. Jak bowiem, przywołując kolejne powiedzenia [Syr 30, 5–6], dowodzi: „Chwałą ojca jest syn mądry” (*Gloria patris filius sapiens est*) czy też:

„Za życia swego widział go, to jest ojciec syna wychowanego, i doznał w nim radości... A w chwili śmierci nie został zasmucony ani zmieszany wobec nieprzyjaciół. Pozostawił bowiem obrońcę domu przed nieprzyjaciółmi, a przyjaciółom tego, który okaże im wdzięczność”.

(*In uita sua uidit, scilicet pater filium eruditum 'et letatus est in illo... Et in obitu suo non est contristatus, nec confusus est coram inimicis. Reliquit enim defensorem domus contra inimicos et amicis reddentem gratiam*)¹⁴.

¹¹ Guillelmus Peraldus, *De eruditione principum...*, dz. cyt., ks. V, rozdz. 2.

¹² Tamże.

¹³ Vincent of Beauvais, *De eruditione filiorum nobilium...*, dz. cyt., rozdz. 23, s. 80.

¹⁴ Tamże, s. 81.

Co więcej jednak, jak obaj autorzy zgodnie wskazują, syn uczony, syn wychowany, to nie tylko źródło radości za życia i w chwili śmierci ojca, ale także posiadanie takiego syna przez ojca sprawia, że mimo swej śmierci dalej w nim on żyje. Przywołują tu powiedzenie z księgi *Mądrość Syracha*: „Skończył życie jego ojciec, ale jakby nie umarł, gdyż podobnego sobie zostawił” [Syr 30: 4]¹⁵.

W treści traktatów Wincentego i Wilhelma znajdujemy jeszcze jedno uzasadnienie konieczności wywiązania się przez rodziców czy wężiej ojców, z obowiązku pieczy i wychowania potomstwa. Odwołuje się ono do porządku panującego w świecie natury i przynależnej do owego porządku miłości rodzicielskiej. Wprost pisze o tym Wilhelm. Jak bowiem stwierdza:

„Naturalna jest miłość rodziców wobec synów, z której to miłości powinna wpływać i piecza nad nimi, i ich kształcenie”.

(Naturalis est dilectio parentum in filios, ex qua dilectione sequi debet et eorum custodia et eruditio).

Wskazując na naturalny charakter miłości i wynikających z niej zobowiązań, odwołuje się do świata życia roślin i zwierząt, przytaczając przykłady opieki nad potomstwem¹⁶. Uwagi te formułuje on w kontekście rozważanej przez niego kwestii naganności zaniedbań rodzicielskich. Ich naganny charakter, jak podkreśla, wynika z tego, że: „do gorliwości wokół pieczy i wykształcenia synów wielce pobudza natura” (*ad diligentiam circa custodiam et eruditionem filiorum multum incitat natura*)¹⁷. Zaniedbania te są zatem naganne, bowiem, jak wolno wnioskować, stanowią naruszenie tego, co podyktowane jest przez naturalny porządek i co natura nakłada na rodziców.

Także u Wincentego odnajdujemy odwołanie się do natury jako sprawcy rodzicielskiej troski o potomstwo, chociaż wyraża on to w sposób bardziej pośredni niż Wilhelm. Otóż, wskazując na ciężącą na rodzicach powinność z troszczenia się o zaspokojenie potrzeb ciała ich dzieci, przywołuje wypowiedź Pawła Apostoła z *Listu do Efezjan*:

„Przecież nikt nigdy nie odnosił się z nienawiścią do własnego ciała, lecz je żywi i pielęgnuje” [Ef 5: 29]¹⁸.

W liście słowa te Paweł wypowiada w odniesieniu do sposobu, w jaki mąż powinien traktować żonę, to jest, że: „Mężowie powinni miłować swoje żony, tak jak własne ciało” [Ef 5: 28]. Jednak przywołane przez Wincentego słowa Pawła nie odnoszą się do sposobu, lecz odwołują się do idei traktowania potom-

¹⁵ Vincent of Beauvais, *De eruditione filiorum nobilium...*, dz. cyt., rozdz. XXIII, s. 81; Guillelmus Peraldus, *De eruditione principum...*, dz. cyt., ks. V, rozdz. II.

¹⁶ Guillelmus Peraldus, *De eruditione principum...*, dz. cyt., ks. V, rozdz. II.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Vincent of Beauvais, *De eruditione filiorum nobilium...*, dz. cyt., rozdz. XXIX, s. 111.

stwa jako części samego siebie. Stąd też tak jak naturalna jest troska o samego siebie, tak i za wypływającą z natury należy uznać troskę rodzica o dziecko jako jego części. W ten sposób tłumaczono brak przykazania nakazującego rodzicom troskę o dzieci, tak jak ma to miejsce w przypadku przykazania szacunku dla rodziców ze strony dzieci. Jak np. wyjaśniał Tomasz z Akwinu:

„Syn [...] jest czymś ojca; a jak pisze Filozof [to jest Arystoteles – W.B.] «Rodzice kochają dzieci jako część swej własnej osoby». Toteż z tych samych powodów nie są podane jakieś przykazania dekalogu dotyczące miłości rodziców do dzieci, dla których nie podano jakichś przykazań ustanawiających należycie człowieka do siebie samego»¹⁹.

Również obaj ci autorzy wskazują na związek między miłością a działaniami wychowawczymi ojca. Odnajdujemy go w tych ich wypowiedziach, w których uzasadniają oni surowość, jaka powinna cechować ojca jako wychowawcę. Karcenie syna, które stanowi integralny element jego wychowania, jest bowiem, ich zdaniem, wyrazem miłości rodzicielskiej, a owa miłość ojcowska (*pietas paterna*) jest źródłem ojcowskiego karcenia. Wincenty przywołuje tu m.in. zaczerpnięte z książki *Mądrość Syracha* powiedzenie: „Kto syna miłuje, często używa na niego różgi” [Syr 30: 1]²⁰.

Jednak podniesiony problem miłości, jako źródła rodzicielskiej troski i jej naturalnego charakteru, najszersze omówienie i rozwinięcie znajduje u trzeciego z analizowanych autorów, Idziego Rzymianina. Miłość łącząca ojca i syna, która postrzegana jest przez niego jako fakt naturalny, stanowi też dla niego z jednej strony imperatyw określonych działań podejmowanych przez ojca wobec tego drugiego. Jak sam to ujmuje:

„[...] ponieważ ojca i syna łączy naturalna miłość [...], godzi się, aby ojcowie z racji samej owej naturalnej miłości, jaką darzą swych synów, troszczyli się o nich”.

(*quare cum inter patrem & filium sit amor naturalis [...], decet patres ex ipso amore naturali, quem habent ad filios, sollicitari circa eos*)²¹.

Z drugiej zaś owo uczucie jest, według Idziego, samo w sobie motorem określonych zachowań.

„Ponieważ zaś w sposób naturalny ojciec darzy miłością syna, powodowany jest on tego rodzaju miłością, aby sprawować rząd nad synem i opiekować się nim. [...] tak nie byłoby, gdyby rząd ojcowski nie rodził się z miłości”.

¹⁹ Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 13: *Prawo (I-2.90-105)*, Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas, Londyn 1967, z. 100, ar. 5.

²⁰ Vincent of Beauvais, *De eruditione filiorum nobilium...*, dz. cyt., rozdz. XXVII, s. 96.

²¹ Aegidius Columna Romanus, *De regimine principum...*, dz. cyt., ks. II, cz. II, rozdz. I, s. 289.

*(Quia ergo pater naturalem amorem habet ad filium ex huiusmodi amore sollicitatur ut ipsum regat et gubernet. [...] quod non esset nisi paternum regimen ex amore nasceretur)*²².

Jak dalej wyjaśnia:

„W istocie bowiem miłości leży to, że kieruje kochającego ku kochanemu, bowiem każdy troszczy się o to, co kocha”.

*(De ratione enim amoris est, ut sollicitet amantem circa rem amatam, quilibet enim sollicitatur circa dilectum)*²³.

Co jest jednak źródłem owej miłości? Odwołując się do Arystotelesa, Idzi wykazuje, że ma ona charakter naturalny, który wynika z natury owej relacji, jaka powstaje w rezultacie spółdzenia syna przez ojca. Syn jest dziełem ojca i stanowi jego podobieństwo, w którym zachowuje on siebie. W istocie syn zapewnia ojcu dalsze trwanie mimo jego fizycznej śmierci. Ponadto jako podobieństwo ojca, syn jest świadectwem jego doskonałości. Doskonały jest bowiem ten, kto może zradzać sobie podobnych. Dlatego też, skoro zgodnie z naturą podobnych sobie darzy się miłością, jak i że każdy kocha swoją doskonałość, tak też i ojciec w sposób naturalny kocha swego syna²⁴. Jak ujmuje to sam Idzi w jednej ze swych wypowiedzi:

„Tak jak bowiem jest u ludzi naturalny popęd do stwarzania sobie podobnych i do zradzania synów, tak jest i u nich naturalny popęd do ich kochania i w następstwie tego do ich wychowywania i troszczenia się o nich”.

*(Sicut enim est in hominibus naturalis impetus ad producendum sibi simile & ad filios procreandum, sic est in eis naturalis impetus ad eos diligendum & per consequens ad eos gubernandum & regendum & ad habendum sollicitudinem circa ipsos)*²⁵.

Przytoczona wypowiedź zwraca uwagę na jeszcze jeden aspekt relacji między naturalnym charakterem miłości a wynikających z niej powinności ojcowskich. Tak jak miłość ojcowska jest naturalnym następstwem spółdzenia syna, a troska o niego następstwem owej miłości, tak i też można przyjąć, że dla Idziego naturalnym następstwem spółdzenia syna jest późniejsze jego utrzymanie i wychowywanie przez ojca, chociaż w tej formie wniosek ten nie został przez niego wprost wyrażony. Jako główny czynnik sprawczy troski ojcowskiej wymieniana jest bowiem miłość. Jak gdzie indziej Idzi zauważa:

²² Tamże, rozdz. III, s. 292.

²³ Tamże, rozdz. I, s. 289.

²⁴ Tamże, rozdz. II, s. 289, rozdz. III, s. 292.

²⁵ Tamże, rozdz. III, s. 292.

„[...] albowiem kochać kogoś, to tym samym chcieć dobra dla niego”
*(cum amare aliquod, idem sit quod velle ei bonum)*²⁶.

Zapewnienie utrzymania i kierowanie synem, opieka nad nim i jego wychowanie są tym właśnie dobrem, w którym wyraża się i urzeczywistnia miłość ojcowska. Taki właśnie dobór dóbr wynika z istoty pozycji, jaką ojciec zajmuje wobec swego syna. Ojcowie bowiem w stosunku do synów są *praestantiores* i *superiores* – osobami górującymi nad nimi. A w istocie naturalnego porządku społecznego leży to, że stojący wyżej sprawują rząd nad tymi, którzy są usytuowani niżej, jak i też mają pieczę nad nimi. Dlatego też rodzice w sposób naturalny są zobowiązani, aby kierować synami i zapewnić im utrzymanie²⁷. Podobnie synowie, tak jak ma to miejsce w relacjach społecznych między stojącymi wyżej i niżej w hierarchii, są zobowiązani do szacunku wobec rodziców. Cześć i szacunek są tymi dobrami, w których wyraża się i urzeczywistnia miłość synowska²⁸. Mamy tu zatem wyjście poza porządek naturalny, w którym spłodzenie potomstwa i wynikająca z tego miłość prowadzą do troski o nie, i przejście do porządku społecznego, zgodnie z którym na tych, którzy stoją wyżej w hierarchii społecznej ciąży określone zobowiązania wobec stojących niżej. Nie oznacza to jednak, że zachowanie ojca wobec syna ma podlegać jakimkolwiek prawom i nakazom, ustanawianym przez ludzi. Władza ojcowska, jak Idzi przyjmuje za Arystotelesem, ma charakter władzy królewskiej. Zatem jest sprawowana *secundum arbitrium* ojca, to jest według jego woli, ale ze względu na dobro syna, a nie dobro własne ojca. Tym właśnie różni się od władzy nad sługą. Z kolei to, co sprawia, że ojciec chce dobra syna jest jego miłość wobec niego. Ostatecznie zatem czynnikiem sprawczym rządów ojca nad synem jest miłość ojcowska²⁹.

Podsumowując pokrótce wypowiedzi wymienionych trzech autorów, warto wskazać, że Wincenty z Beauvais i Wilhelm Perald, uzasadniając konieczność wywiązania się przez ojców z obowiązku wychowania potomstwa, sięgają do nakazów *Starego* i *Nowego Testamentu*, jak i zaleceń sformułowanych przez Ojców Kościoła. Czyniąc to, z jednej strony odwołują się do ich autorytetu, który sprawi, że ojcowie im się podporządkują. Z drugiej zaś, poprzez dobór odpowiednich wypowiedzi i ich komentarz, i interpretację, starają się przede wszystkim jednak przekonać ojców o konieczności wywiązania się z ciężących na nich powinności rodzicielskich, zwracając uwagę na wynikające z ich realizacji bądź

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże, rozdz. IV, s. 296: *Ideo parentes naturaliter afficiuntur ad filios, ut influant in eos & ut congregent eis bona, ut possessiones & numismata, per quae sufficient sibi ad vitam & conserventur in esse.*

²⁸ Tamże, s. 297.

²⁹ Tamże, rozdz. III, s. 291–292.

zaniechania następstwa. Ojciec powinien okazać troskę o wychowanie syna ze względu na jego dobro, ale i własne dobro, podkreśleniu którego obaj ci autorzy poświęcają wiele wysiłku. Co prawda, obaj też wskazują na miłość i jej naturalny charakter jako przyczynę troski ojca o syna, lecz w świetle przedstawionej przez nich całościowej argumentacji owa troska jest nie tyle odpowiedzią na wezwanie płynące z natury, lecz podporządkowaniem się woli Bożej, jak i swego rodzaju odpowiedzią na obietnicę nagrody. U Idziego natomiast kluczową rolę w wypełnianiu przez ojca jego rodzicielskich powinności odgrywa miłość, która tkwi w naturze relacji między rodzicem a dzieckiem. Jest ona niejako tożsama z pragnieniem człowieka do zachowania swego gatunku i tak jak ona instynktowna. Co prawda, też Idzi odwołuje się do porządku społecznego, zwracając uwagę, że świadczenie sobie nawzajem dóbr przez ojca i syna odzwierciedla sytuację właściwą dla relacji między osobą usytuowaną wyżej i osobą usytuowaną niżej w hierarchii społecznej. Czyni to jednak, jak wolno przyjąć, przede wszystkim po to, by wskazać dobra, w których świadczeniu powinna znaleźć swój wyraz miłość, jaka ich łączy.

Bibliografia

- Aegidius Columna Romanus, *De regimine principum libri III*, Bartholomeo Zanetti, Roma 1607.
- Anton H.H., *Fürstenspiegel. Lateinisches Mittelalter*, "Lexikon des Mittelalters", t. 4, München – Zurich 1989.
- Briggs Ch.F., *Giles of Rome's "De Regimine Principum". Reading and Writing Politics at Court and University, c. 1275–1525*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.
- Brzeziński W., *Obraz postaw i powinności dzieci wobec rodziców w pełnym średniowieczu (w świetle „De regimine filiorum nobilium” Wincentego z Beauvais i „De regimine principum” Idziego Rzymianina)*, „Wychowanie w Rodzinie”, B. Jędrychowska, E. Jurczyk-Romanowska (red.), t. VII: *Od starożytnej myśli filozoficznej do współczesnych rozwiązań legislacyjnych*, Jelenia Góra – Wrocław 2013, nr 1.
- Brzeziński W., *Relacje między rodzicami a dziećmi w piśmiennictwie dydaktyczno-moralizatorskim późnego średniowiecza (na przykładzie „De prole et regimine filiorum” Konrada Bitschina)*, [w:] I. Błaszczyk i N. Smetanski Iwanowicz (red.), *Odpowiedzialność za wychowanie. Kontekst edukacyjno-historyczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2010.
- Brzeziński W., *Role rodzicielskie w świetle dzieł encyklopedycznych okresu pełnego średniowiecza – na przykładzie „De rerum proprietatibus” Bartłomieja Anglika*, [w:] A.W. Janke (red.), *Wychowanie rodzinne w teorii i praktyce. Rozwój pedagogicznej orientacji familiologicznej*, Wydawnictwo Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2008.
- Dorminger M., *Aspekte der Mutter und Tochter-Beziehung in der mittelhochdeutschen Epik: Beobachtungen zu den Trojanerromanen Konrads von Wuerzburg und Herborts von Fritzlar und dem 'Willehalms' Wolframs von Eschenbach*, [w:] I. Davis,

- M. Müller, S. Rees Jones (red.), *Love, Marriage, and Family Ties in the Later Middle Ages*, Brepols Publishers, Turnhout 2003.
- Fijałkowski A., *Puer eruditus. Idee edukacyjne Wincentego z Beauvais (ok. 1194–1264)*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2001.
- Itnyre C.J., *The Emotional Universe of Medieval Icelandic Fathers and Sons*, [w:] C.J. Itnyre (red.), *Medieval Family Roles. A Book of Essays*, Routledge, New York/London 1996.
- McCarthy J.M., *Humanistic Emphases in the Educational Thought of Vincent of Beauvais*, E.J. Brill, Leiden – Koln 1976.
- Olszewski M., hasło: *Idzi Rzymianin*, [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. IV, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2003.
- Opitz C., *Mutterschaft und Vaterschaft im 14. und 15. Jahrhundert*, [w:] K. Hausen i H. Wunder (red.), *Frauengeschichte – Geschlechtergeschichte*, Campus Verlag, Frankfurt/New York 1992.
- Peraldus Guillelmus, *De eruditione principum*, Fiaccadori, Parma 1864.
- Reid Ch.J., *Power over the Body, Equality in the Family. Rights and Domestic Relations in Medieval Canon Law*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co, Grand Rapids 2004
- Steiner A., *Guillame Perrault and Vincent of Beauvais*, „Speculum” 1933, nr 8.
- Steiner A., *New Light on Guillaume Perrault*, „Speculum” 1942, nr 17.
- Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 13: *Prawo (1-2.90-105)*, Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas, Londyn 1967, z. 100, ar. 5.
- Vincent of Beauvais, *De eruditione filiorum nobilium*, Wyd. A. Steiner, Cambridge, Mass. 1938.